

Institutt for samfunnsforskning
v/ Arnfinn Midtbøen og Jon Rogstad
Postboks 3233 Elisenberg
0208 Oslo

Vår ref.: 2008/139 Deres Ref.: Dato: 05.12.08

Vedrørende prosjekt om diskrimineringens art og omfang

Vi viser til henvendelsen fra dere 19. september 2008 vedrørende prosjektet om dokumentasjon av diskrimineringens art og omfang i Norge, som planlegges ved Institutt for samfunnsforskning. I forbindelse med gjennomføringen av forprosjektet bes det om en etisk vurdering av bruk av metoden situasjonstesting fra den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH).

Saksopplysninger

Prosjektet går ut på å kartlegge diskrimineringens art og omfang i Norge. Det opplyses om at dere ønsker å bruke metoden situasjonstesting, en metode som er utviklet av International Labour Office og som er benyttet i flere land. I korthet går metoden ut på å sammenlikne behandlingen som to iscenesatte personer, en med minoritetsbakgrunn og en med majoritetsbakgrunn, møter når de for eksempel søker på en jobb. Ved å gjøre forsøkspersonene så like som mulig ved alle relevante variabler bortsett fra etnisk bakgrunn, er det mulig å trekke konklusjoner når det gjelder betydningen av etnisk bakgrunn for muligheten til å bli tilbudt jobb. Metoden gjør det dermed mulig å gi et forholdsvis presist anslag på omfanget av diskriminering innenfor et visst felt. Det sentrale spørsmålet som det planlagte prosjektet reiser, er om det er etisk akseptabelt å gjennomføre studien uten å innhente informantenes frie og informerte samtykke. I dokumentene NESH har fått tilsendt, opplyses det om at det ønskes å utvikle metoden ytterligere ved å bruke kvalitative intervjuer, noe som også vil gi kunnskap om diskrimineringens årsaker.

NESH' behandling av saken

NESH behandlet henvendelsen på møte 10. november 2008. Den forskningsetiske hovedinnvendingen mot metoden er at informantene ikke har mulighet til å gi informert samtykke om å delta forut for datainnsamlingen. Metoden bryter således med det helt sentrale forskningsetiske kravet om at informanter skal gi sitt frie og informerte samtykke om å delta i forskningsprosjekter som inkluderer personer. Kravet skal forebygge krenkelser av personlig integritet. Ifølge de Forskningsetiske retningslinjene for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi punkt 9 er behovet for informasjon spesielt stort når forskningen innebærer risiko for belastninger.

Kravet om informert samtykke er sentralt, men det er ikke ufravikelig. I punkt 8 heter det at unntak fra informasjonskravet må begrunnes i forskningens verdi og mangelen på alternativer, og ellers rette seg etter krav som er formulert i punktene 5.-9. Ifølge punkt 9, kan forskning uten samtykke være aktuelt der forskningen ikke innebærer fysisk kontakt med forsøkspersonene, opplysningene som behandles er lite sensitive, og der forskningen samtidig har nytteverdi som klart overstiger ulempen som kan påføres den enkelte.

NESH har tidligere vurdert et prosjekt som reiste spørsmål om unntak fra kravet om fritt og informert samtykke (jfr. sak 2/03). I denne saken ønsket forskerne å registrere atferd hos serveringspersonale, og planla bruk av skuespillere for å måle forekomst av overskjenking. NESH påpekte at det er alvorlig at forskere fører folk bak lyset, og at for at en slik fremgangsmåte skal være forsvarlig, må den være nødvendig og verdien av forskningsresultatene må være betydelige. I dette tilfellet frårådet NESH studien da det ikke var tydelig at disse betingelsene var oppfylt.

Forskning kan være nyttig for samfunnet, blant annet ved å avdekke kritikkverdige forhold og dermed bidra til at praksis på ulike samfunnsområder endres til det bedre (jfr. Retningslinjene punkt 1-2 og 23). Komiteen fremholder at det aktuelle prosjektet er av stor samfunnsmessig betydning. Det er også en styrke ved prosjektet at det utvises en solid bevissthet om forskningsetiske vurderinger.

Imidlertid er det slik at man her ikke bare vil unnlate å informere, men i tillegg aktivt vil føre folk bak lyset, og en slik fremgangsmåte kan på sikt skade tillitten til forskningen. Dessuten er metoden etisk, så vel som juridisk betenkelig da den kan innebære at forskerne lurer folk til å begå lovbrudd (jfr. Diskrimineringsloven, 3. juni 2005, nr. 33). Det bør vurderes nærmere hva dere eventuelt tenker å gjøre med de eventuelle lovbruddene.

Komiteen reiser også spørsmål om den aktuelle metoden er den eneste metoden som kan gi kunnskapen dere er ute etter. Komiteen etterlyser en grundigere redegjørelse for at dette faktisk er tilfelle.

NESH mener dessuten at det er mange forhold omkring de planlagte kvalitative intervjuene som trenger en grundigere vurdering. NESH fremholder at det er uklart nøyaktig hvilken kunnskap intervjuene skal bringe, og hvordan dette skal skje på en måte som unngår problemer i forhold til objektivitetskriterier som fremheves i forbindelse med andre metoder.

Komiteen reiser også tvil om de forskningsetiske problemene blir mindre ved å inkludere intervjuer, kanskje er det heller tvert imot.

For det første kan intervjuene medføre en ny krenkelse for forskningsobjektene. Det bør vurderes nærmere hvorledes risiko for skade for informantene kan minimeres.

For det andre reises spørsmål knyttet til kravet om informert samtykke. I prosjektskissen opplyses det om at informantene vil ha rett til å trekke seg. Det er imidlertid viktig å tenke gjennom at forskningsobjektene kan oppleve dette som en tvangssituasjon siden de allerede er "testet", og det bør derfor vurderes grundigere gjennom hvordan det kan unngås at deltakerne opplever tvang (jfr. punkt 9). NESH mener at en henvendelse til informantene i det minste bør ta utgangspunkt i at enhver videre deltakelse forutsetter deres eksplisitte samtykke. Det er ikke treffende å presentere problemstillingen overfor utsatte informanter slik at de har anledning til å trekke seg, da dette forutsetter at samtykke allerede er gitt. Det bør også vurderes i hvilken grad dere vil forholde dere til den innsamlede kunnskapen om hva som skjedde i testsituasjonen dersom informantene velger å trekke seg, og i hvilken grad kunnskapen vil bli brukt som data i videre analyser. Dette er viktig å vurdere fordi det virker sannsynlig at mange vil ønske å trekke seg når de får vite at de er ført bak lyset. I den forbindelse vil komiteen også påpeke at det synes å være en fare for utvalget av informanter da blir skjevt, fordi det virker sannsynlig at de som eventuelt avsløres som diskriminerende ikke vil ønske å være med videre.

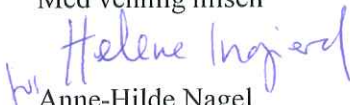
For det tredje kan det bli et problem å ivareta anonymiteten til forskningsobjektene. I prosjektskissen står det ingenting om hvordan arbeidsgivere skal kontaktes etter testen og hvordan

informasjonen om arbeidsgiverne oppbevares, og NESH etterlyser en nærmere beskrivelse av dette. Komiteen vil samtidig påpeke viktigheten av at de som tester arbeidsgiverne får en grundig opplæring i ivaretagelse av taushetsplikten. Det gjelder uansett om metoden innebærer bruk av kvalitative intervjuer eller ikke.

NESH vil også bemerke at det bør gjøres betraktninger i forhold til formidlingen av forskningsresultatene (jfr. punkt 43). I dette tilfellet er det slik at det er det etiske problematiske ved prosjektet – at deltakerne lures - som kan gi resultatene en tilleggseffekt. Dersom resultatene viser at arten og omfanget av diskriminering er alvorlig og stor, bør det på forhånd være tenkt gjennom hvordan dette best kan formidles.

Fordi komiteen mener at dette er et svært viktig prosjekt og fordi komiteen ser at prosjektet reiser viktige prinsipielle forskningsetiske spørsmål, vil NESH med dette invitere dere på vårt neste komitémøte for å diskutere hvordan forskningsetiske normer kan ivaretas på en best mulig måte i prosjektet. Nærmere informasjon om tid og sted vil ettersendes. Vi håper dere har anledning til å delta på møtet. Vi vil imidlertid understreke at komiteen i utgangspunktet er skeptisk til metoder og gjennomføring av prosjektet, slik det er beskrevet i prosjektskissen, gitt de grunnleggende problemene som er knyttet til fremgangsmåten og den ufullstendige beskrivelsen av hvordan de kvalitative intervjuene skal gjennomføres.

Med vennlig hilsen

for Anne-Hilde Nagel
Leder

Helene Ingjerd
Sekretariatsleder